

**ПОТЕНЦІАЛ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ КУРСУ
«ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО»
У ДОСЯГНЕННІ ОБОВ'ЯЗКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Гупан Нестор,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

Серед обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної галузі Державного стандарту базової середньої освіти 2020 р. (ДСБЗСО) є розвиток в учнів геопросторового мислення, орієнтації в соціально-історичному просторі, виявлення взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього середовища [1, с. 372]. У ДСБЗСО цей результат конкретизовано через низку вмінь здобувачів освіти конкретного класу.

Серед геопросторових умінь учнів 5–6 класів перелічені такі:

- використовувати карту як джерело інформації;
- визначати географічне розташування відповідних /
указаних природних і соціальних об'єктів;
- пояснювати, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей;
- виявляти вплив діяльності людини на навколишнє середовище;
- пояснювати, що таке громадський простір та його значення для суспільства [1, с. 372–377].

Підручники з інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 5–6 класів [3; 4] мають значний потенціал для

розв'язання цього завдання. Розглянемо ці можливості на конкретних прикладах.

Найпростішим серед названих вище вмінь учнів є «визначати географічне розташування відповідних / указаних природних і соціальних об'єктів». Розвиток цього вміння успішно здійснюється у процесі розв'язання учнями численних завдань [3, с. 25; 29], запропонованих у підручниках «Досліджуємо історію і суспільство». Це вміння методисти [2, с. 58] вважають базовим, оскільки воно є основою геопросторової компетентності учнів, що забезпечує розуміння простору як середовища історичного процесу.

В 5 класі щораз, коли мова йде про конкретні історичні факти – діяльність історичної особи, існування держави або розгортання подій, розташування пам'яток, – учням завжди пропонується знайти і показати їх на карті. Причому школярі мають не лише показати, а й визначити орієнтацію об'єкта відносно сторін світу (географічне положення). Наприкінці 5 класу це вміння ускладнюється до того, що учень вміє прокладати уявні маршрути, визначає відстані тощо. Наприклад, такі вміння перевіряються у підсумковій грі до курсу [3, с. 167].

У 6 класі це вміння вже має бути сформовано і використовується учнями як складник опанування історико-географічного простору розвитку різних цивілізацій.

Із розвитком цього вміння тісно пов'язане вміння учнів «використовувати карту як джерело інформації», що в ДСБЗСО представлено сукупністю навчальних операцій учня, який: виокремлює основні елементи карти та пояснює їх значення, зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації

(розповідь учителя, текст книжки тощо); розрізняє відносно сталі та змінні об'єкти карти.

Сформованість цього складного вміння дає дітям можливість використовувати історичні карти як різновид наочності, що є умовно-графічним просторовим зображенням історичних об'єктів та фактів і ґрунтується на відомостях історичної географії. Робота над його розвитком починається на спеціальному уроці в 5 класі, присвяченому тому, що таке карта, які бувають карти, що таке легенда карти та ін. [3, с. 27-31].

Далі на багатьох уроках учні виконують завдання на застосування отриманих знань і вироблення відповідних умінь. Вони краще запам'ятовують зоровий образ території держави, території розвитку цивілізації, відображеної на карті (її розташування, природні умови, лінію кордонів, кольори різних регіонів або земель), на який накладаються багатоаспектні пласти інформації.

Згодом історична карта стає для учнів ефективним засобом формування просторових уявлень, історико-географічних знань, сприяє розумінню й аналізу історичних подій, явищ, процесів, розкриттю причинно-наслідкових зв'язків, узагальненню фактів. Наприклад, у 6 класі учні вже виконують дослідницькі картографічні завдання на зразок «Прочитай дати, наведені на карті, та визнач, де люди розселилися раніше. Який це континент? Що ти про нього знаєш? Зроби припущення, чому первісна людина заселяла ці території. Простеж, які території людина освоювала поступово. Назви кожну з них» [4, с. 12].

Навчальна операція із розрізнення відносно сталих та змінних об'єктів карти є основою для послуговування учнями картою для визначення динаміки минулих подій, явищ, процесів та

встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними, зумовленими просторовим положенням, з'ясуванням їх тенденцій і закономірностей. Варіанти завдань для опанування можемо побачити в підручнику інтегрованого курсу для 6 класу, зокрема, пропонуючи учням подумати й дати відповіді на запитання: «Які явища відображає карта? Де виникло християнство? Знайди місця розташування громад християн у I–II ст. Який процес у III–V ст. відображає карта? В якому столітті значно прискорилося поширення християнства? Як ти думаєш, чому?».

Важливим умінням учнів за ДСБЗСО є пояснювати, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей. Воно передбачає використання карти для встановлення зв'язків між географічним розташуванням земель, регіону, держави та їх природними умовами й історичними подіями, явищами, процесами. Вже п'ятикласникам автори навчальної книги радять обговорити у класі: «Як пов'язана місцевість, де живе людина, і спосіб її життя? Як життя людей у минулому залежать від місцевості, у якій вони проживають? Поясніть, чим відрізняється географічний та історичний простори».

Зазвичай такі завдання супроводжуються різноманітними ілюстраціями та схемами. Наприклад, подано репродукцію давньоєгипетського розпису, де учні бачать, як людина обробляла поле під пекучим сонцем і в що була одягнута, а поруч – малюнок історичної реконструкції сім'ї стародавніх германців, озброєних і вдягнутих відповідно до їхнього клімату [3, с. 25]. У підручнику для 6 класу учням, наприклад, пропонується завдання: «Знайди на карті стоянки первісних людей. У яких регіонах України вони розташовані? Як особливості географічного розташування впливали на життя цих людей?» [4 с. 25].

Таке вміння теж передбачає використання карти для характеристик і порівняння економічного, політичного, соціального розвитку земель, регіонів, країн у відповідні історичні періоди, оцінки масштабності подій, явищ, процесів, з'ясування причин територіальних переподілів держав та їх наслідків для суспільства.

Розгляд кожної з цивілізацій у 6 класі починається з аналізу карти для встановлення її територіального положення, особливостей клімату і природних умов, їхнього впливу на спосіб життя людей. Від теми до теми ступінь самостійності учнів у виконанні таких завдань збільшується, а завдання ускладнюються [4, с. 26; 40; 51]. Наприкінці 6 класу бачимо в підручнику навіть завдання досить високого рівня. Так, у темі «Римська імперія у III–IV ст.», де учням пропонується обговорити в класі наростаючу на той час регіональну кризу, перед ними ставиться, зокрема, й завдання, використовуючи карту, дослідити: «Як масштаби території Римської імперії впливали на її внутрішню і зовнішню політику? Які кризові наслідки це мало для держави?» [4, с. 192].

Новим у низці просторових умінь учнів є «пояснювати, що таке громадський простір та його значення для суспільства». У підручнику для 5 класу вперше вводиться поняття «громадський простір» із зіставленням його з поняттям «особистого простору людини» [3, с. 27].

Далі на деяких уроках діти обговорюють характеристики громадських просторів сучасності. В 6 класі учні систематично звертаються до поняття «громадський простір», порівнюють влаштування цих просторів у різних цивілізаціях і зв'язок такого явища зі способом життя представників відповідної цивілізації [4, с. 133; 187]. Наприкінці 6 класу вони знов повертаються вже з новими знаннями до аналізу сучасних громадських просторів [4, с. 244].

Отже, запорукою розвитку геопросторового мислення учнів є систематичність цієї роботи на уроках. Для цього підручники з курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 5 і 6 класів створюють усі можливості.

Список джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886 (дата звернення: 15.04. 2023.)
2. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: метод. посіб. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 208 с.
3. Пометун О., Малієнко Ю., Ремех Т. Досліджуємо історію і суспільство : підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів заг. сер. освіти. Київ : ВД «Освіта», 2022. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1675-doslid-istoriyi-pometun.html> (дата звернення: 18.04. 2023).
4. Пометун О., Ремех Т. Досліджуємо історію і суспільство : підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів заг. сер. освіти. Київ : ВД «Освіта», 2023. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2608-istoriia-6-klas-pometun-2023.html> (дата звернення: 18.04. 2023).

МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ЯК ОСНОВА ДЛЯ РОЗРОБЛЕННЯ ВЧИТЕЛЕМ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ

Ремех Тетяна,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
завідувач відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ;

Пишко Олена,

кандидат педагогічних наук,
завідувач лабораторії суспільно-гуманітарної освіти
Рівненського ОІППО,
м. Рівне

Концептуальні засади Державного стандарту базової середньої освіти реалізують модельні навчальні програми, зазначені в Типовій освітній програмі для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти.